

Зеркіна О.О.

*старший викладач кафедри економіки і міжнародних економічних відносин Міжнародний гуманітарний університет (Одеса)
E-mail: oksana_27@i.ua*

ЗОВНІШНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ: ФАКТОРИ, СТАН ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті визначено фактори, що впливають на трудову міграцію, проаналізовано стан міграційних процесів трудових ресурсів та наслідки для України. Запропоновано систему заходів для зменшення еміграції робочої сили.

Ключові слова. Трудові ресурси, інтенсивність міграційних процесів, міграційний приріст, регулювання, грошові перекази мігрантів, чисельність трудових мігрантів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. З моменту проголошення незалежності Україна активно включилась до процесів міграції, ввійшла до міжнародної системи обміну робочої сили на світовому ринку праці. Міграційні процеси відбуваються за нових географічних, правових та економічних умов, які викликані кризовими явищами, реформами, змінами у політичному, соціальному та економічному середовищі. Спрямованість української політики і курс на європейську інтеграцію обумовлюють зміни у зовнішніх міграційних процесах, посилюють міграційну активність населення країни. Незбалансованість вітчизняного ринку праці, низький рівень доходів, загального добробуту, якості життя населення, зневіра у покращання соціально-економічної ситуації посилюють бажання українських громадян мігрувати за кордон з метою працевлаштування. Це актуалізує завдання розробки ефективних інструментів регулювання міграційних процесів та удосконалення державної міграційної політики.

Наукою накопичено багатий досвід, що дозволяє охарактеризувати основні риси, масштаби міграції, визначити історичну періодизацію, можливі наслідки міграційних процесів. Водночас невирішеною залишається задача формування дієвої міграційної політики в Україні, проблема ефективного державного регулювання процесів трудової міграції з урахуванням причин, особливостей та факторів міграції. Важливість цих питань визначає актуальність теми цієї наукової роботи.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. В останні роки проблеми міграції досліджуються вченими М. Долішнім, Т. Драгуновою, В. Євтухом, В. Іонцевим, Е. Лібановою, О. Малиновською, Ю. Олефіром, В. Онікієнком, В. Переведенцевим, Т. Петровою, С. Пирожковим, О. Позняком, М. Романюком, О. Хомрою, С. Чеховичем та М. Шульгою. Важливість міграції в історії людства підкреслювали І. Блюнчлі, О. Ейхельман, Ф. Ліст, Ш.Л. Монтеск'є, А. Тойнбі та інші. Дослідженням причин і наслідків міграції також присвячені праці відомих зарубіжних вчених Дж.С. Беккера, Дж. Бориаса, Х.Р. Кларка,

А. Лаффера, Д. Массея, Дж. Минцера, Л.А. Саастада, П. Самуельсона, С. Сассена, А. Симмонса, А. Портеса, М.П. Тодаро, Дж.Р. Харрриса та інших.

Мета. Метою наукової роботи є дослідження сучасного стану міграційних процесів трудових ресурсів України та факторів, що впливають на ці процеси, надання рекомендацій щодо подолання проблем, пов'язаних з трудовою міграцією.

Основні результати дослідження. Для сучасної ситуації в Україні характерне посилення інтенсивності міграційних процесів трудових ресурсів, що має неоднозначний вплив на демографічну, соціальну та економічну ситуацію у країні.

Згідно з даними звіту Світового банку "Міграція та грошові перекази", озвученими на початку листопада 2010 року, Україна зайняла п'яте місце в світі за кількістю трудових мігрантів. Близько 7 млн. громадян України працює за кордоном. За кількістю мігрантів Україна поступається Мексиці, Індії, Китаю та Росії [8].

Серед країн, в які спрямовані потоки трудової міграції з України – Росія, Польща, Чехія, Італія, Греція, Кіпр, а останнім часом – і Німеччина, Португалія, Іспанія та інші розвинені країни Західної Європи. Потік трудової міграції у цьому напрямку обумовлений перш за все близькістю кордонів та певною лояльністю місцевих законів до працівників-емігрантів. Введення вільних режимів в окремих країнах (зокрема – Росія, Чехія тощо), де переважно працювали робітники з України, сприяє розширенню географії міграції робочої сили. Все більше українців емігрує для роботи у США, Канаду, країни Близького Сходу тощо [3, с. 180].

У нашій країні працевлаштовуються громадяни з Росії, Молдови, Китаю, В'єтнаму, Туреччини переважно у сфері торгівлі, послуг тощо, в той час як українці за кордоном – у промисловості, будівництві, сільському господарстві.

За даними Державного комітету статистики України за підсумками 2009 року з України вибуло 19470 осіб, міграційний приріст становив 13447 осіб. Найбільше мігрантів було з таких регіонів: Автономна Республіка Крим - 25727 особи (приріст 3470 особи), Волинська обл. - 18975 (приріст 78 осіб), Одеська обл. - 33045 осіб (приріст 6619 осіб) та м. Києва - 32256 особи (приріст 23400 особи) [6].

Всі зазначені дані є офіційними, проте за різними оцінками поза межами України перебуває понад 17 мільйонів українців, а це кожен третій українець.

Аналіз наукових публікацій вітчизняних вчених, присвячених проблемам міграції населення [4, 5, 9] дозволяє умовно виділити п'ять груп факторів впливу

на міжнародну міграцію: економічні, політичні, соціальні, культурні та екологічні.

До економічних чинників у першу чергу слід віднести рівень заробітної плати, якість життя, рівень безробіття, рівень розвитку економіки та тип податкової системи. Слід відзначити, що найбільш впливовим чинником, що спонукає населення до міграції, є рівень заробітної плати. Низькі розміри заробітної плати в Україні ставлять частину населення на межу виживання (особливо якщо мова йде про неповну сім'ю, пенсіонерів, інвалідів). В Україні середньомісячна заробітна плата в грудні 2010 р. становила 2 629 гривень (найвищий рівень: у м. Києві (4174 грн.), Донецькій (2955 грн.) областях і м. Севастополі (2712 грн.), Найнижчий рівень зафіксований в Тернопільській області - 1 638 гривень в місяць [10].

Законом України «Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати» закріплено: розмір мінімальної заробітної плати з 1 грудня 2010 р. — 922 грн.; розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб з 1 грудня 2010 р. - 922 грн. [7]. Тобто розмір мінімальної заробітної плати і розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб зрівняно. Слід зазначити, що певна частина осіб (близько 18%), які працюють на території держави, отримують заробітну плату нижчу за встановлений прожитковий мінімум. Такі дані свідчать про неприпустиме для будь-якого суспільства явище — поширення бідності серед працюючого населення.

Наступним чинником, який спонукає населення до трудової міграції є високий рівень безробіття. В Україні на 10 робочих місць претендує 82 людини [6]. Це свідчить про значні диспропорції попиту і пропозиції робочої сили на вітчизняному ринку праці, що зумовлене низьким рівнем інвестування і підтримки державою найбільш мобільних підприємств малого і середнього бізнесу. У зв'язку з цим процес створення нових робочих місць протікає незадовільно. Найбільший відтік мігрантів відбувається саме з працenaдлишкових областей України (Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Луганська, Чернівецька та Львівська).

На зростання масштабів міграції населення з України впливає також і економічна нестабільність. Невпевненість у майбутньому спонукає працездатне населення до пошуку більш стабільних джерел доходу за кордоном.

До соціальних чинників, які спричиняють міграцію населення, можна віднести неналежні умови праці, відсутність можливостей до професійної самореалізації, неналежна якість системи освіти тощо. Неналежні умови праці спонукають працівників шукати кращі варіанти за кордоном. Особливо чутливими до зазначеного фактора є лікарі, вчителі, науковці тощо.

Важливим чинником, що поживляє трудову міграцію української молоді є бажання отримати високоякісну освіту у зарубіжних навчальних закладах, що у майбутньому дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності на ринку праці. Найбільш популярними країнами для навчання серед

вітчизняних студентів на сьогоднішній день є США, Німеччина, Франція і Польща.

Політична нестабільність в Україні відіграє особливу роль у складі політичних чинників, оскільки вона не лише викликає зневіру людей до політичної системи та керівників держави, а й породжує економічну нестабільність. Разом із деформованою системою демократії політична нестабільність знижує впевненість людей у майбутньому, активізуючи їх міграційні настрої.

Варто також відмітити високий рівень коруптованості українського суспільства. За підрахунками Heritage Foundation, рівень коруптованості економіки України на сьогоднішній день становить 72%. Загалом, за індексом економічної свободи, який окрім свободи від корупції включає в себе ще цілу низку інших свобод (свободу ведення бізнесу, свободу торгівлі, фіскальну, монетарну, інвестиційну, фінансову свободу тощо), Україна посідає 133 місце із 157 країн світу, що також слугує вагомим чинником «виштовхування» українських громадян за кордон. Підсумовуючи викладене вище можна дійти висновку, що в Україні на сьогоднішній день у більшій мірі проявляється дія факторів виштовхування, ніж притягання, що призводить до великомасштабної зовнішньої трудової міграції населення.

Міграція робочої сили для України на даний час має переважно негативні наслідки. Мігрують, як правило, висококваліфіковані спеціалісти, але лише невеликий відсоток їх має гарантовану роботу і відповідні соціальні та трудові гарантії. Виїжджають за кордон у пошуках роботи молоді люди без певного рівня кваліфікації, які згодні на будь-яку роботу і низьку платню без усяких гарантій. Згубним для економіки країни, для формування її науково-технічного потенціалу є виїзд за кордон науково-технічних кадрів та підготовлених на сучасному рівні молодих спеціалістів. Це може негативно вплинути на темпи відновлення економіки України.

Водночас грошові перекази працівниками-емігрантами іноземної валюти в Україну сприяють розширенню торгівлі товарами, в тому числі й вітчизняного виробництва. Частина емігрантів після повернення з-за кордону вкладає зароблені кошти в організацію бізнесу, виробництва тощо, що певною мірою сприяє формуванню ринкових відносин. Валютна ефективність експорту робочої сили, за розрахунками економістів, мінімум у 5 разів вища за валютну ефективність товарного експорту. Незважаючи на фінансову кризу, потік грошей в Україну в 2009 році став рекордним за всю історію. Так, за допомогою Western Union, Юністрім та інших операторів в Україну зайшло 2,94 млрд. дол. США, що на 16,25% більше, ніж в 2008 році.

Отже, перебуваючи поза сферою соціального захисту своєю держави, українські трудові мігранти інвестують в Україну близько 19 млрд. дол. США на рік (кожен з мігрантів чи нових емігрантів висилає допомогу своїм рідинам у середньому 200 дол. США на місяць, а крім того, вкладає кошти у навчання дітей, у будівництво житла, в бізнес). За деякими розрахунками, в Україну надходить більше 21 млрд. дол. США [1, с. 12].

Підсумовуючи зазначимо, що позитивними наслідками трудової міграції є:

- пом'якшення умов безробіття;
- отримання країною - експортером робочої сили додаткового джерела валютного доходу у формі надходжень від емігрантів;
- набуття мігрантами знань, досвіду та джерел фінансування. Після повернення додому, як правило, вони поповнюють ряди середнього класу, вкладаючи зароблені кошти у власну справу, створюючи додаткові робочі місця. [2, с.88]

Хоча Україна є експортером робочої сили, проблемам її регулювання не приділяється належна увага на державному рівні. Трудова міграція повинна враховуватися при стратегічному економічному плануванні, при формуванні політики зайнятості, освітньої політики, розробці інвестиційних програм і на центральному, і на регіональному рівнях. Дії держави у відповідній сфері мають бути спрямовані передусім на створення умов для скорочення виїзду на заробітки за кордон, захист прав громадян, які працюють за кордоном, забезпечення більш сприятливих можливостей їхнього працевлаштування у зарубіжних країнах та заохочення повернення мігрантів на батьківщину шляхом максимального використання результатів трудової міграції в інтересах розвитку.

Висновки та пропозиції. З метою зменшення еміграції робочої сили необхідне впровадження системи заходів, які на нашу думку повинні мати чітке внутрішнє і зовнішнє спрямування. До числа перших належать заходи макроекономічної стабілізації та оздоровлення економіки:

1. Підвищення рівня заробітних плат всередині країни. Одним з чинників такого збільшення є зниження розміру соціальних внесків, які сплачуються роботодавцями, що штовхає заробітні плати в тінь, та введення єдиного соціального внеску.

2. Реформа ринку житла, яка передбачає розробку стратегії розвитку ринку житла, зокрема, усунення структурних перепон для збільшення пропозиції житла.

3. Для врівноваження потоків освітньої міграції потрібна реформа системи освіти, у тому числі її фінансування.

4. Стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу для створення додаткових робочих місць.

5. Реформа регіональної політики. В умовах нерівномірності розвитку областей, що знаходить своє відображення в різній інтенсивності міграційних потоків, має бути створена програма розбудови інфраструктури населених пунктів, забезпечення однакових стандартів життя в містах та сільській місцевості.

6. Підвищення значення активної політики на ринку праці. Для підвищення адаптації населення до вимог ринку праці треба проводити активніше інформування населення щодо наявних пропозицій, узгодити підготовку та перепідготовку з реальним попитом на регіональних ринках праці, підтримувати систему професійної технічної освіти, проводити систематичний аналіз потреб в робочій силі

підприємств різних галузей для формування відповідного державного замовлення на освіту.

Зовнішні заходи мають забезпечити цивілізовані форми виїзду працівників за кордон та можливість їх вільного повернення додому, ввезення валюти, а також гарантії нашим співвітчизникам захисту їхніх трудових прав за кордоном.

Література

1. Балабанова Г.П. Трудова міграція в Україні в умовах глобалізації // Держава та регіони. — 2008. - №2. — С. 9 — 13.
2. Вишневецька О.А. Сучасна міжнародна трудова міграція та державна міграційна політика // Статистика України. — 2008. - №2. — С. 87 — 91.
3. Козик В.В. Світове господарство та міжнародні економічні відносини / В.В. Козик, Л.А. Панкова. - Львів: Знання, 2005. - 406 с.
4. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями : монографія / О.А. Малиновська. — К. : Вид-во НАДУ, 2004. — 123 с.
5. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / За ред. О.В. Позняка. — Умань : СПД Сочинський, 2007. — 276 с.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Портал Ліга Закон [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.
8. Представництво Світового банку в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://web.worldbank.org>.
9. Романюк М.Д. Міграції населення України за умов перехідної економіки: Методологія і практика регулювання / М.Д. Романюк. — Львів : Світ, 1999. — 292 с.
10. Урядовий портал органів виконавчої влади [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

Зеркина О. А. Внешние миграционные процессы трудовых ресурсов: факторы, состояние и последствия для Украины

Аннотация. В статье определены факторы, которые влияют на трудовую миграцию, проанализировано состояние миграционных процессов трудовых ресурсов и последствия для Украины. Предложена система мероприятий для уменьшения эмиграции рабочей силы.

Ключевые слова. Трудовые ресурсы, интенсивность миграционных процессов, миграционный прирост, регулирование, денежные переводы мигрантов, численность трудовых мигрантов.

Zerkina O. A. External Migration Processes of Labour Resources Factors, State and Consequence for Ukraine

Summary. Factors that influence on labour migration are certain in the article, the state of migratory processes of labour resources and consequence is analysed for Ukraine. The system of measures is offered for diminishing of emigration of labour force.

Key words. Labour resources, intensity of migratory processes, migratory increase, adjusting, money orders of мигрантов, quantity of labour migratory.